

Секція ТЕОРІЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ ТА СУДОУСТРОЮ І КРИМІНАЛІСТИКИ

ПРАВА ПІДОЗРЮВАНОВОГО І ГАРАНТІЇ ЇХ РЕАЛІЗАЦІЇ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Савицький Д.О., доцент кафедри теорії
кримінального процесу та судустрою
Київського національного університету
внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

В юридичній літературі досить широко розглядаються питання, що стосуються суб'єктів кримінально-процесуальної діяльності. Особа підозрюваного – одна з головних фігур кримінального процесу, яка знаходиться під особливою увагою органів, що здійснюють провадження у кримінальній справі.

Для виникнення можливості реалізації підозрюваним своїх прав дуже важливе значення має визначення моменту, з якого у кримінальному процесі з'являється особа підозрюваного.

1. Підозрюваний як самостійна процесуальна фігура із своїми правами і обов'язками з'являється при провадженні дізнання і досудового слідства тільки в двох випадках, передбачених ч. 1 ст. 43¹ КПК України, а саме:

- коли особа затримана за підозрою у вчиненні злочину;
- коли до особи застосований запобіжний захід до винесення постанови про притягнення її як обвинуваченого.

У першому випадку слід з'ясувати кого треба вважати затриманим по підозрінню у вчиненні злочину. Досить поширеною (особливо серед працівників практичних підрозділів) є думка, що затриманим, а відповідно і підозрюваним, є особа, затримана на місці скоєння злочину і доставлена у відповідні органи дізнання чи досудового слідства.

Однак існує суттєва різниця між фактичним (фізичним) затриманням і затриманням у процесуальному розумінні. З аналізу закону випливає, що особа вважається затриманою по підозрінню у вчиненні злочину коли:

- а) порушена кримінальна справа;
- б) є підстави для затримання передбачені ч. ч. 1, 2 ст. 106 КПК України;
- в) складений протокол уповноваженим на те органом про затримання особи відповідно до ч. 3 ст. 106 КПК України.

Таким чином, затриманим по підозрінню у вчиненні злочину вважається особа щодо якої у встановленому законом порядку складений протокол про затримання. Лише наявність цього документу свідчить про появу в кримінальному процесі такого учасника, як підозрюваний. Немає протоколу – немає і затриманого, і підозрюваного в процесуальному розумінні. Фактичне (фізичне) затримання і доставлення особи до органу дізнання є лише

передумовою до можливого затримання в процесуальному плані і, відповідно, визнання особи підозрюваною.

У другому випадку, підставою визнання особи підозрюваною застосування до неї запобіжного заходу до пред'явлення обвинувачення. При застосуванні запобіжного заходу особою, що проводить дізнання, слідчим, прокурором і суддею виносяться постанови (ухвали), що містять вказівку на злочин, в скоєнні якого підозрюється особа та підставу для обрання запобіжного заходу.

Якщо обирається запобіжний захід у вигляді взяття під варту то орган дізнання або слідчий вносять за згодою прокурора подання до суду. Таке ж подання вправі внести і прокурор. Після одержання подання суддя вивчає матеріали кримінальної справи і виносить постанову про обрання зазначеного запобіжного заходу або про відмову в його обранні.

Таким чином, для визнання особи підозрюваною у вчиненні злочину необхідно мати порушену кримінальну справу, реальну особу, данні, що дають підстави підозрювати особу у вчиненні злочину і відповідний процесуальний документ – протокол про затримання або постанову про обрання будь-якого запобіжного заходу.

У всіх інших випадках особа, запідозрена у вчиненні злочину (наприклад, коли відносно такої особи порушена кримінальна справа ч. 3 ст. 98 КПК), виступає в кримінальному процесі як свідок, не маючи при цьому процесуальних прав для захисту від підозри. За таких умов вона під страхом кримінальної відповідальності за відмову від давання показань (допит як свідка супроводжується попередженням свідка за таку кримінальну відповідальність) примушувалась до давання показань щодо себе. Це викликало низку практичних і теоретичних проблем. Значною мірою цю проблему розв'язує ст. 63 Конституції України, відповідно до якої ніхто (в тому числі і свідок) не несе відповідальності за відмову від давання показань щодо себе, членів сім'ї і близьких родичів.

Але ж як бути допитуваному запідозреному стосовно показань щодо дій його співучасників, чи вправі він відмовитись давати показання стосовно їх дій, якщо він допитується як свідок? Безумовно, якби він допитувався як підозрюваний, то вправі був би відмовитись від давання будь-яких показань взагалі. Але тут він допитується як свідок, бо не має статусу підозрюваного. Ця проблема може мати значні наслідки. З одного боку, такий підозрюваний може дійсно забажати розповісти всю правду, але суд може визнати його показання не здатними мати доказову силу, так як вони одержані з застосуванням примусових заходів. З другого боку, підозрюваний може дійсно розповісти правду, злякатись відповідальності за відмову від давання показань – що буде мати ті самі наслідки.

Вихід з цієї ситуації полягає в тому, що необхідно в кримінально-процесуальному законі передбачити третю підставу визнання особи підозрюваною у вчиненні злочину, а саме це особа щодо якої порушена кримінальна справа. Невипадково у проєкті Кримінально-процесуального

кодексу України однією з підстав визнання особи підозрюваною у вчиненні злочину є наявність постанови про порушення кримінальної справи щодо цієї.

2. Забезпечення реалізації і захисту прав і свобод людини є основним завданням кримінального процесу і обов'язком суб'єктів процесу, які його організують і здійснюють (ст. 53 КПК). Відповідно до ч. 2 ст. 43¹ КПК України підозрюваний наділений певним колом процесуальних прав і має певні гарантії їх реалізації.

Право підозрюваного знати в чому він підозрюється, забезпечується тим, що в підписуваному ним протоколі затримання вказуються підстави й мотиви затримання, наводяться його пояснення (. 3 ст. 106 КПК); в постанові слідчого про затримання підозрюваного (ст. 115 КПК) і в постанові про застосування запобіжного заходу (ч. 2 ст. 165¹ КПК) вказується злочин, у вчиненні якого він підозрюється; а перед допитом йому має бути повідомлено у вчиненні якого злочину він підозрюється (ч. 2 ст. 107 КПК).

Підозрюваний вправі давати показання з приводу обставин, що стали підставою для його затримання або застосування запобіжного заходу, а також з приводу всіх інших обставин справи. Через те він перед допитом не попереджається про кримінальну відповідальність за відмову давати показання, а також за дачу завідомо неправдивих показань.

Пленум Верховного Суду України підкреслив, що надання побачення підозрюваному та обвинуваченому з захисником до першого допиту має важливе значення як для здійснення права на захист, так і для об'єктивного розгляду справи. Тому суди повинні враховувати, що згідно зі ст.ст. 43, 43¹ КПК підозрюваний, обвинувачений, поряд з іншими правами, мають право на побачення із захисником до першого допиту, і під час розгляду справ слід перевіряти, чи було роз'яснено їм таке право і чи не були вони обмежені в цьому. В разі, коли особа, яка провадить дізнання, або слідчий порушили зазначені вимоги закону і за наявності заяви підозрюваного, обвинуваченого на побачення із захисником допитали його без участі останнього, суд не може використовувати ці показання на підтвердження вини підсудного у вчиненні злочину.¹

Право підозрюваного подавати докази надано йому з метою забезпечення реалізації конституційного права на захист. Якщо особа затримана або щодо неї обрано запобіжний захід у вигляді взяття під варту то реалізація права на подання доказів в умовах позбавлення волі та ізоляції дуже сумнівна. Однак у випадку участі в справі захисника з моменту затримання збирання і подання доказів, що пом'якшують вину чи виправдують підзахисного здійснюється адвокатом. В даному випадку не відбувається ніяких обмежень щодо волевиявлення підозрюваного, оскільки спільна правова позиція узгоджується з підзахисним. Інша ситуація, коли затриманий не має захисника. У цьому випадку він поставлений у нерівне положення з особою, яка

¹Див.: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 24 жовтня 2003 року № 8 "Про застосування законодавства, яке забезпечує право на захист у кримінальному судочинстві"// Юридическая практика. – 2003. - № 51(313). – С. 16-19.

затримана, але користується послугами захисника, оскільки останній фактично має можливість використовувати право на подання доказів.

Крім того підозрюваний вправі заявляти клопотання та відвід особі, яка проводить оперативно-розшукові дії, дізнання, слідчому, прокурору, судді, перекладачу, експерту і спеціалісту. Про заявлену підозрюваним вимогу перевірити правомірність затримання адміністрація місця тримання зобов'язана негайно повідомити прокурора.

Таким чином можна визначити деякі напрямки зміцнення і розвитку процесуальних гарантій дотримання прав особи у кримінальному судочинстві.

1. Реальне зростання процесуальних гарантій забезпечується як наявністю відповідного законодавства, так і істотним зростанням соціально-економічних і політичних гарантій законності.

2. Вдосконалення кримінально-правових норм та інститутів, що перебувають у тісному зв'язку з кримінальним судочинством і, звичайно, впливають на процесуальні гарантії.

3. Посилення правової регламентації діяльності державних органів і посадових осіб, які ведуть та безпосередньо здійснюють кримінальний процес.

4. Зростання обов'язків зазначених вище осіб по забезпеченню прав і законних інтересів осіб, які мають та відстоюють власний інтерес у кримінальному процесі, а також гарантії їх виконання.

Адже чим ширше процесуальні гарантії реалізації прав особи передбачені в законі, тим більш повніше вони реалізуються в практичній діяльності та в більшій мірі забезпечується захист, як публічних інтересів суспільства, так і законних прав і свобод громадянина.